
УДК 82-3=030.14'02=161.2

Уляна Головач, Олександр Маханець, Назар Різун
Український католицький університет, м. Львів

ЛУКІАН «ЯК ПИСАТИ ІСТОРІЮ»: ДОСВІД ПЕРЕКЛАДУ І КОМЕНТУВАННЯ

У статті проаналізовано досвід перекладу і коментування античних джерел. Об'єктом дослідження обрано відомий твір Лукіана «Як писати історію». Розглянуто основні методологічні підходи до коментування античних текстів, серед яких автори називають націленість на адресата і на тип коментованого тексту. Враховуючи типологічні ознаки тексту Лукіана — іронічність і пародійність — що загалом характерні для епохи занепаду античної культури в часи пізнього еллінізму, автори поділяють думку, що коментар до такого типу тексту має служити негайному вирішенню інтерпретаційних завдань. Особливу увагу приділено проблемам перекладу і коментування стилістично маркованих елементів тексту і термінів, а також аналізу проблеми історичної істини, що від часів Лукіана не втратила своєї актуальності та залишається ключовою і в новітній історіографії. Стаття містить також вичерпний огляд українських перекладів творів античної історіографії.

Ключові слова: історія українських перекладів творів античної історіографії, методологічні підходи до коментування античних джерел, антична історіографія.

Здається, немає іншого способу, як розпочати цю статтю з банального і загальновідомого твердження, що проблема перекладу і коментування античних джерел у сучасній Україні є надзвичайно актуальною, і щоб її позитивно розв'язувати, потрібно створити добре обдуману на різних рівнях культурної політики програму з чітко усвідомленим і прописаним баченням її реалізації. Адже в Україні до початку третього тисячоліття так і не відбулося справжнього, повноцінного, тобто без посередництва інших мов, знайомства з джерелами античної історіографії. Твори Ксенофонта, як і «Історія Пелопоннеської війни» Тукидіда, уривки з яких опубліковано у хрестоматії «Антична

© У.В. ГОЛОВАЧ, О.І. МАХАНЕЦЬ, Н.Т. РІЗУН, 2015

література» О.І. Білецького (1968), досі чекають на своїх дослідників і перекладачів. Дещо щасливішою є доля «українського Геродота». У ХІХ столітті великий внесок у вивчення античної географії України на основі ІV книги «Історій» Геродота, відомої як «Скіфський логос», зробило «Одеське товариство історії та старожитностей», а професор Київського університету Ф. Міщенко здійснив повний переклад «Історій» Геродота російською мовою. Іван Франко у критичній роботі «Причинки до Історії України-Руси» подав найбільший на той час переклад «Скіфського логосу» і навів власні спостереження щодо збереження українським народом скіфських звичаїв. У 30-х рр. ХХ ст. В. Щербаківський, автор «Української протоісторії», називаючи Геродота першим етнографом та істориком української землі, висловив слушне побажання, «щоб ІV книга Геродота була перекладена українською мовою й стала настільною книжкою українців, а особливо українських істориків». Тоді ж у Львові вийшов переклад ІV книги Геродота, здійснений Теофілем Кострубою: «Геродот із Галікарнасу. Скіфія. Найдавніший опис України з V ст. перед Христом» (1937). Нарешті, 1993 р. побачили світ «Історії в дев'яти книгах» Геродота в першому повному українському перекладі А.О. Білецького. Це стало великим досягненням нашої культури у засвоєнні наукових здобутків античного світу. У передмові до українського видання «Історій» Геродота А.О. Білецький вказує на фонетико-морфологічні труднощі, пов'язані зі складним завданням передачі українською мовою давньогрецьких імен і власних назв, висвітлює прагматичний аспект відтворення історичних реалій і «колоквіального стилю» Геродота. З римської історіографії — від Катона Старшого до Тацита — українська перекладна література віднедавна репрезентована «Життям дванадцяти цезарів» Гая Светонія Трапвілла. Переклад належить представникові молодшого покоління перекладачів Павлові Содоморі. Отож, як не прикро визнати, але з величезної спадщини античних істориків, якби довелося скласти бібліографію їхніх творів у перекладі українською мовою, довелося б обмежитися двома позиціями¹ і на додаток потішити себе переліком окремих фрагментів, який зі свого боку також виявився б не довшим².

Отже, наша спроба українського перекладу Лукіанового трактату «Як писати історію» викликана передусім бажанням зробити і свій внесок у потрібну справу і дати українському читачеві можливість ознайомитися з цим під різними поглядами цікавим твором рідною мовою.

Час написання твору Лукіана збігається з римсько-парфянською війною 161–165 рр. Основою для такого датування служать наведені в

¹ *Геродот. Історії в дев'яти книгах* / перекл. з давньогрец., передм. і прим. А.О. Білецький. — К.: Наук. думка, 1993. — 575 с.; *Гай Светоній Трапвілл. Життєписи дванадцяти цезарів* / перекл. з лат. мови П. Содомора. — Львів: Сполом, 2012. — 280 с.

² *Фулідід. Промова Перікла* / Перекл. А. Білецький // *Антична література: хрестоматія*. — С. 283–288; *Ксенофонт. Історія Пантеї та Араспа* / Перекл. Б. Зданевич // *Там само*. — С. 288–294.

творі факти: у главі 21-ій Лукіан, зокрема, згадує про загибель Северіана, того самого воєначальника, під командуванням якого римське військо зазнало нищівної поразки при Елегії (161 р.) [1: 268]; у главі 20-ій Лукіан згадує римського полководця Стація Пріска, під командуванням якого римська армія здобула вирішальну для римсько-парфянської війни перемогу над парфянським військом, очолюваним Осроєм, при Європі (164 р.) [1: 273; 3: 378-379; 6: 120–121]. Загалом успішна для Імперії війна вразила сучасників Лукіана. За його життя стався справжній вибух в історіописанні. До цього часу насправді не існувало жодного повного викладу римської історії. Були, звичайно, прекрасні й вичерпні праці, їхній високий рівень забезпечив їм довге життя — свідченням цього є те, що традиція зберегла їх до новітніх часів. До наших днів дійшли, зокрема, «Римські старожитності» грецького ритора та історика I ст. до н. е. Діонісія Галікарнаського, «Історична бібліотека» Діодора Сицилійського (бл. 90–21 рр. до н. е.), «Загальна історія» Полібія (бл. 200–120 рр. до н. е.), але виклад подій, поданий у цій історії, закінчується III Пунічною війною (149–146 рр. до н. е.). Була латиномовна «Історія Риму від заснування Міста» Тита Лівія, але виклад її доходить до смерті Друза, усиновленого Августом, тобто до 9 р. до н. е. Були знамениті латиномовні «Історія» та «Аннали» Тацита, який виклав події, що відбувалися під час правління династії Юліїв-Клавдіїв і Флавіїв, тобто до приходу до влади імператора Нерви після вбивства в 96 р. Доміціана. Але ці праці стали в часи Лукіана частково недоступними для широкого загалу, зокрема через мовний бар'єр. Адже Лукіан жив у добу так званого «еллінського відродження», коли весь Схід і більша частина Заходу Римської імперії вживали для порозуміння грецьку мову. А водночас жодного повного викладу римської історії грецькою мовою не існувало. Щойно події римсько-парфянської війни та успіхи римських військ у Вірменії та Месопотамії стимулювали в найширших колах інтерес до написання історії: «Відколи все це відбувається, що ми маємо зараз — війна з варварами, поразка у Вірменії і безперервні перемоги — немає нікого, хто б не писав історію. Всі у нас переважно Тукидіди, Геродоти і Ксенофони: скидається на те, що правдивим був той вислів “Війна — мати всього”, якщо за одним махом вона наплодила ще й стількох істориків» (Lucian. Hist. conscr. 2).

Оскільки це часто робили відверті дилетанти, історична вартість таких історій була вельми сумнівною. Це й стимулювало Лукіана до написання твору, в якому поруч із критичним оглядом історичних праць, викладеним в іронічно-саркастичному ключі, він подає позитивну програму та формулює основні вимоги до історіографії, які не втратили своєї актуальності й понині.

У цьому невеликому творі, адресованому якомусь Філонові, про якого історикам літератури відомо не більше, ніж те, що він, мабуть, був другом Лукіана, авторові вдається висловити своє професійне письменницьке, етичне і естетичне життєве кредо. «Адже ти і сам, мій дру-

же, знаєш, що це не належить до речей, які можна просто схопити і легко пов'язати до купи. Якщо література чимось і вирізняється, то це тим, що вона потребує великого зусилля думки, за умови, що хтось, як каже Тукидід, “збирається творити скарб, що належить вічності”» (Thuc. Hist. I, 22; Lucian. Hist. conscr. 5). Лукіан якраз і належав до тих письменників, які творили на віки. Розуміння його творчості у всій її смисловій змістовності, а не лише формально, передбачає знайомство зі світовідчуттям епохи, в яку йому довелося жити і яку він так блискуче відтворив у своїх творах. Лукіан є виразником часу, коли антична культура у своєму пізньоелліністичному вияві хилилася до занепаду чи інакше кажучи перебувала у стані, що окреслює до болю зрозуміле нам поняття *post-*. Цього професійного літератора з міста Самосати на Євфраті, сирійця за походженням, якому судилося почесне місце в історії злих язиків, можна прирівняти до в'їдливого Зоїла, якого К. Лерс уподібнює до Діогена або Меніппа і називає *σπουδογέλαιος*, насмішкувато-серйозним [7: 210]. До такого тону, що його, вдаючись до визначення відомого культуролога і філософа Г.С. Кнабе, можна було б назвати ще нігілістично-ігровим, вдаються інтелектуали часів занепаду, щоб виразити свою зневагу до типологічних настанов сучасних їм *post-ізмів*, з їхнім рабським схилянням перед минулою традицією з метою заповнити брак власного змісту. Паралелі із сучасністю очевидні³. «Варто лише подивитися в античне кіничне дзеркало Лукіана, щоб впізнати в ньому новітній цинізм наших часів» [4: 59]. В епоху Лукіана, яку називають першим «еллінським відродженням», або «другою софістикою», такі настанови зводилися до точного копіювання і нетворчого наслідування класичних творів у тематиці, мові, стилі, композиції, манері висловлювання. Особливе поклоніння викликала відшліфована мова давніх аттичних письменників. Так виник напрям аттикізму, основними критеріями якого були мова і стиль — вони мали відтворювати літературні норми найкращих ораторів, філософів та істориків золотої доби класичної грецької літератури. Лукіан блискуче посміявся у своїх творах із сучасників — філософів, ораторів, істориків — чия творчість була лише жалюгідною підробкою або бездарною імітацією класичних зразків. Він робить знаменне для свого часу визнання: «Адже всі історики змагаються з Тукидідом» (Lucian. Hist. conscr. 26), однак, зазначає Лукіан, «Через свою неміч створити щось корисне, а, можливо, через нерозуміння про що потрібно говорити, ці історики вдаються до [розлогих] описів місцевостей і печер. А коли й заходить у них мова про справді величні діяння, вони стають схожими до слуги-скоробатяка, який, отримавши спадок від свого пана, не вміє одягнутися і не знає, як годиться їсти: коли по-

³ Ситуація художнього запозичення аж до симуляції запозичення, реінтерпретація, цитування, реапропріація, іронічність і пародійність, використання виразно ігрового стилю — це лише неповний перелік основних принципів постмодернізму, який отримав характеристику культури *second-hand*.

дають птицю, свинину і зайця, він жадібно, — аж мало не трісне, — напихається якоюсь юшкою чи таранькою» (Lucian. Hist. conscr. 20). Лукіан насміхається з пуристичних тенденцій своєї доби. «Під впливом свого всеосяжного аттикізму і прагнення до чистого [еллінського вислову] — щоб не закралось бува чогось навіть у найменшій дрібниці — [якийсь історик] вважав, що доречно переробляти навіть римські імена і переписував їх на еллінський лад. Так, Сатурніна він називає Кронієм, Фронтон — Фронтіом, Тітіана — Титанієм. Можна навести й інші приклади [такого перелицювання] — куди смішніші» (Lucian. Hist. conscr. 21). Дотеп Лукіана полягає в тому, що він згадує славні римські імена, які повнили слух громадян римської імперії вже не перше століття. Тільки серед сучасників Лукіана можна назвати не одного славного Фронтон (чоловік з таким ім'ям був, зокрема, наставником імператорів Марка Аврелія і Луція Вера). Інший Фронтон — Марк Клавдій — про якого, мабуть, і йдеться у Лукіана, був римським сенатором, консулом і одним із воєначальників у римському війську. Вважають, що згадані поруч Сатурнін і Тітіан могли бути нижчими за рангом офіцерами у чинній римській армії [8: 604]. Лукіан перелицьовує римські імена на грецький лад, беручи на сміх пуристичний снобізм як пародію на риторичну течію аттикізму, прихильником якого він був зрештою сам. Його іронічний жест увиразнює ще й міфологічний і філологічний грецько-латинський паралелізм. Сатурн — популярне римське божество, що відповідає грецькому Кроносу. Латинському патронімічному суфіксу -in відповідає грецький суфікс -ιον. Тож Κρόνιον — син Кроноса, як Saturnīnus (Σατουρνίνος) — син Сатурна, а Титаній — син Титана.

Лукіан легко і невимушено впроваджує у свої твори елементи різних діалектів давньогрецької мови. Вкраплення діалектних слів завжди слугує в нього засобом для увиразнення ідейного задуму. Загалом він орієнтується, не впадаючи у крайнощі, на мову аттичних авторів V–IV ст., що відчутно відрізнялася від розмовної його часу, так званого елліністичного койне — мови, до якої Лукіан мав дещо зневажливе ставлення. Це свідчення того, що Лукіан адресував свої твори до певного, доволі обмеженого кола освічених читачів. Водночас він гостро висміював вдаваних adeptів Демосфена, Платона чи Тукидіда, які доходили до крайнощів, наслідуючи спосіб вислову великих попередників. Зокрема, з властивим йому сарказмом, Лукіан висміює одного горе-історика, який «починаючи писати на іонійському діалекті і кажучи «лікóвання», «випробóвання», «кілько», «хороба», раптом ні з того ні з сього переходить на спільне еллінське наріччя. Загалом вживає простонародну мову та вуличні вислови» (Lucian. Hist. conscr. 16). Хто читає ці рядки, не може не віддати належного сатиричному талантові Лукіана, що і по довгих століттях залишається актуальним, зокрема і для сучасного українського читача. Вістря його сатири не затупилося. Мимоволі спадають на думку аналогії з нашої рідної культурно-історичної, а разом і мовної ситуації. Читач має нагоду посміятися щиро, так щиро, як можна сміятися тільки з себе.

Однак, щоб посміятися разом з Лукіаном, читач мусить розуміти історичні реалії, від яких нашого сучасника відділяє хронологічна відстань майже у дві тисячі років. І саме тому дуже важливо, щоб переклад супроводжував відповідний історико-культурний коментар. При укладанні коментаря можна керуватися різними методологічними підходами. У будь-якому разі коментатору важливо з'ясувати, для кого призначене видання. Готуючи до друку український переклад Лукіанового трактату «Як писати історію», ми виходимо з того, що це має бути спеціалізований коментар для читачів-спеціалістів, хоч і різного рівня кваліфікації — від студента до вченого-професіонала. А тому вважаємо, що не потрібно давати в коментарях свідчень, хто такий, наприклад, згаданий у тексті Еврипід. Адресуючи текст широкому читачеві, ми розуміємо, що хоча він і чув щось про міфологічні сюжети та імена, але в його культурному фоні навіть дуже відомі міфологічні імена і сюжети не вкладаються в добре впорядковану систему, а тому завдання коментатора — допомогти читачеві зрозуміти, про кого йдеться і що той чи той герой, як наприклад, Андромеда, Персей чи Медуза, в тексті Лукіана символізують. Оскільки пов'язаний з ними міфологічний сюжет, що послужив основою для втраченої трагедії Еврипіда, широкому загалові невідомий, а без його розуміння не можливо відчитати Лукіанову іронію, то в цьому конкретному випадку важливо, звичайно, розкрити сюжет міфу, посилаючись на «Міфологічну бібліотеку» Псевдо-Аполлодора (Apoll. Bibl. II, 4, 3–5). В інших випадках, коли згадуються, наприклад, такі міфологічні і не-міфологічні олімпійці, як Зевс або Гомер, потрібно виявити повагу до потенційного читача, довіру до його освітнього фону, а відтак утриматися від коментування.

Враховуючи адресата перекладу, а ми зазначили, що його потенційною аудиторією є також професіонали від гуманістики у найширшому значенні цього слова, перекладач має бути винятково уважним до термінологічного вжитку в тканині художнього тексту. Розглянемо цю проблему на конкретному прикладі з аналізованого трактату Лукіана. Так само, як Аристотель, який у «Поетиці» вбачав відмінність між істориком і поетом у тому, що «один говорить про події, які справді відбулися, а другий — про те, що могло б статися» (Arist. Poet. IX, 1451 b, 1–5), так само як Страбон у «Географії» — праці, присвяченій предметам науки, приділяє увагу літературно-критичним судженням і висловлює спорадичні зауваги з теорії літератури (Strabo, Geogr. I, 2, 3), Лукіан у своєму дидактичному трактаті, присвяченому ремеслу історика, відрізняє історію від поезії, виходячи з факту вимислу як властивого поезії і неприпустимого для науки. «В поезії, — вказує Лукіан, — свої особливості і свої закони, а в історії вони інші. Там необмежена свобода і один закон — уява поета. Поет одержимий Музами. Навіть якщо він захоче запрягти в колісницю крилатих коней, навіть якщо він осідлає інших коней, щоб вони понеслися по водах і верхівках колосків, ніхто цьому не перечить. І коли Зевс у них піднімає вгору, підвісивши

на одному ланцюгу, землю і море, ніхто не боїться, що ланцюг розірветься і все, впавши додолу, розіб'ється. Якщо вони захочуть прославити Агамемнона, ніхто не заборонить, щоб він головою і очима був подібним на Зевса, грудьми — на його брата Посейдона, а станом — на Ареса. І взагалі, треба щоб син Атрея і Аеропи був зліпленим [потрохи] з усіх богів. Адже ні Зевс, ні Посейдон, ні Арес — кожний зокрема — не можуть відтворити його краси. Історія ж, якщо вона вдасться до таких лестоців, на що інше перетвориться, як не на якусь поезію в прозі? Адже, з одного боку, вона буде позбавлена поетичного звучання, а, з іншого боку, решта притаманних поезії нісенітниць (*τερρατεία*), тому що вони не будуть прикриті метричними схемами, виявлятимуться виразніше. Це насправді великий, краще сказати гіпервеликий недолік, якщо хтось не вміє відрізнити історії від поезії і вносить в історію прикраси притаманні поезії — йдеться про вимисел (*ὁ μῦθος*), похвальне слово і характерні для них гіперболи» (Lucian. Hist. conscr. 8). У наведеному фрагменті *ὁ μῦθος* (вимисел) і *τερρατεία* (за Страбоном, вимисел «явний», що по суті можна зіставити з *τὸ ἄλογον*, *протилежним здоровому глузду* в Аристотеля [Arist. Poet. XXIV–XXV]), є термінами, які Лукіан запозичив із поняттєво-термінологічної палітри античних теоретиків літератури. Тому ці терміни потрібно впізнати, як такі, і відповідно термінологічно перекласти, а відтак не забути, що вони заслуговують на історико-літературний коментар. У цьому коментарі важливо вказати, що Лукіан своїм твердженням, висловленим у середині II ст., фактично перекреслює низку основних спостережень античних теоретиків літератури над специфікою художнього мислення Гомера. Адже в естетичній термінології Страбона *ὁ μῦθος*, *вимисел*, набуває розширеного значення, виявляється *вимислом*, *побудованим на істині*, на протигагу до *τὸ πλάσμα*, *вимислу*, *позбавленому істини*. Отож, за Страбоном, поетичні прикраси (вимисел) у Гомера надбудовуються над істиною (достовірними свідченнями) і утворюють разом з ними якесь єдине ціле, яке формує вимисел епічний. У вимислі (*ὁ μῦθος*) давньогрецького епосу знаходимо істину (*ἡ ἀλήθεια*) і реальні події (*ἡ ἱστορία*), які цю істину породили, інакше кажучи, у давньогрецькому епосі знаходимо те, що творить фундамент наукової літератури, і знаходимо вимисел як протилежне достовірним свідченням, інакше — те, що творить основу післягомерівської поезії, а власне *τὸ πλάσμα* — *вимисел «просто»* і *ἡ τερατεία* — *вимисел «явний»*. Це, власне, і є викладений Страбоном і явно знехтуваний Лукіаном синкретизм епічного мислення гомерівських поем, який виявляється в злитті образного і поняттєво-логічного начал [5: 47–56].

Інший аспект, на якому важливо зупинитися при визначенні методологічних підходів до коментаря, полягає в підтвердженні тези, яку свого часу сформулював Юрій Лотман: коментар залежить від типу коментованого тексту. Враховуючи іронію, яка б'є ключем з Лукіанового тексту, навіть коли він намагається бути серйозним, враховуючи нігі-

лістично-ігровий дух, якого сповнений його твір, треба виходити з того, що коментар до такого типу літературного тексту має служити негайному вирішенню інтерпретаційних завдань. Це не «Історична бібліотека» Діодора Сицилійського, це не «Римська історія» Аппіана чи Діона Кассія, це не «Історії» Геродота, свого часу блискуче прокоментовані А.О. Білецьким, за якими історики-дослідники прочитують історичні факти і пов'язують їх з історичною реальністю. У Лукіана практично кожний історичний факт згадано з метою додати певний штрих для того, щоб читач міг через їхнє поєднання намалювати для себе картину епохи, побачити якесь типове явище. Саме тому ми намагалися зосереджуватися більше на позатекстовому фоні, на ідеях висвітленої епохи, а також на літературному фоні, на інтертекстуальних перегуках автора з попередниками і сучасниками. В одних випадках — ці перегуки словесні і цілком конкретні. Для таких коментарів можна вживати з легкої руки Н.В. Брагінської термін «імпортований коментар». І справді ніхто не відкриватиме Америку чи ломитиметься у відчинені двері. Такі відомі речі переписують, вони просто перемандрують із видання у видання, шоправда, важливо все-таки, керуючись академічною скрупульозністю і докладністю, звірити таку інформацію, перш ніж повторити її. В інших випадках вони ідейні і якраз потребують роз'яснення. Без відповідного коментаря читач ніколи не зрозуміє гостроти сатиричного дотепу Лукіана, яким він висміює неосвічених літераторів свого часу, що бралися за перо, не вміючи дотримувати чистоти і ясності стилю: копіювали, компілювали, апропріювали спадщину своїх великих попередників, але не розуміли, що «на виході» в них не виходило навіть натяку на класичні зразки.

Крім того, коментар до твору віддаленої епохи передбачає актуалізацію можливого діалогу з ідеями коментованого тексту. Для тих, хто цікавиться аналізом історичного мислення та вивчає історіографію як культурну практику, трактат Лукіана є безперечно цікавим і цінним джерелом. Виходячи зі свого розуміння історії як науки, Лукіан створює образ ідеального історика: «Нехай буде мій історик такий: безстрашний, непідкупний, незалежний, друг свободи слова та істини, який називає, як каже комічний поет, фігу фігою, а ночви — ночвами, не керується ні дружбою, ні ненавистю, не знає милосердя чи страху, не визнає авторитетів, справедливий суддя, доброзичливий до всіх настільки, щоб нікому не дати більше, ніж той заслужив, у своїх працях чужоземець і людина, яка не має батьківщини, не визнає правил, окрім закону власної совісті, не зобов'язаний нікому у служінні, байдужий до чужих оцінок, адже він говорить про події, які справді відбулися» (Lucian. Hist. conscr. 41). Історичний інтелект у всі часи вбачав своє завдання в тому, щоб розповісти про те, що було насправді. Лукіан був першим, хто гранично чітко і однозначно закликав до фактографічної «справжності» історії. Його афористичний постулат *τά μὲν λεχθησόμενα ἔστι καὶ εἰρήσεται* (Lucian. Hist. conscr. 50), «те, що має сказати історик —

воно є, а тому говорить само за себе», цілковито позбавляв свідомість історика права на суб'єктивне трактування фактів. Цей диктум виразно діалогізує через тисячоліття зі знаменитим висловом Леопольда фон Ранке (XIX ст.), для якого історія має бути пізнанням минулого «wie es eigentlich gewesen». На відміну від Лукіана, «Ранке добре усвідомлював, що минулу дійсність замало називати, він закликає до встановлення суті минулої дійсності, а це вже з подієвого рівня «справжності» переводить історію на рівень осмислення» [2: 3] і передбачає «конструювання дослідницького нарративу» [9: 10]. Наскільки далеким від цього розуміння був Лукіан, залежить у свою чергу від того, як інтерпретувати довірені ним історикам моменти впорядкування фактів і вибір того, як їх висловити. Адже свій знаменитий і категоричний вислів він таки доповнив важливою заувагою: *πέπρακται γὰρ ἤδη· δεῖ δὲ τάξαι καὶ εἰπεῖν αὐτά· ὥστε οὐ τί εἴπωσι ζητητέον αὐτοῖς ἀλλ' ὅπως εἴπωσιν* (Lucian. Hist. conscr. гл. 50), «Історикам потрібно впорядкувати і висловити те, що сталося: вони мають застановлятися не над тим, *що* сказати, а *як* сказати». Так ще в епоху пізньої античності Лукіан впритул наблизився до проблеми історичної істини, що залишається ключовою і в новітній історіографії. Простежити у віддалених культурах такі ось глибинні джерела аналогії між ключовими ідеями — одне з основних завдань коментаря. Це загалом привілейоване поле діяльності для істориків, які зазвичай працюють як коментатори та критики писемних джерел. Всупереч категоричному твердженню Лукіана, вони завжди вносять у коментований текст логіку власного дискурсу, внаслідок чого значна частина контексту, нюансів і досвідів, що присутні у тексті, піддається випробуванню — принаймні для того, щоб ці джерела краще зрозуміли сучасники.

1. Бокщанин А. Парфия и Рим [Текст] / А.Г. Бокщанин. — М.: Изд-во московского ун-та, 1966. — Т. 2. — 303 с.
2. Заярнюк А. Література в історії та історіографії [Текст] / А. Заярнюк // Історії літератури. — Львів: Літопис, 2010. — 40 с.
3. Моммзен Т. История римских императоров: по конспектам Себастьяна и Пауля Хензелей 1882—1886 гг. [Текст] / Т. Моммзен. — С-Пб.: Ювента, 2002. — 628 с.
4. Слотердайк П. Критика циничного розуму [Текст] / П. Слотердайк. — К.: Тандем, 2002. — 544 с.
5. Шталь И.В. Художественный мир гомеровского эпоса. — М.: Наука, 1983. — 298 с.
6. Hayward F.H. Marcus Aurelius a Saviour of Men, Sixteenth Emperor of Rome [Текст] / Hayward F.H. — London: G. Allen and UnUnwin Ltd. — 1935. — 303 p.
7. Lehrs K. De Aristarchi studiis Homericis [Текст] / Lehrs K. — Regimonti, 1833. — 414 p.
8. Michel P. J. van den Hout. A Commentary on the Letters of M. Cornelius Fronto [Текст] / Michel P. J. van den Hout. — Leiden: Brill, 1999. — 733 p.
9. Wrzosek W. O myśleniu historycznym [Текст] / Wrzosek W. — Bydgoszcz: Epigram, 2009. — 144 s.

Статтю отримано 08.04.2014.

Uliana Holovach, Olexander Makhanech, Nazar Rizun

The Ukrainian Catholic University, Lviv

LUCIAN, «HOW TO WRITE HISTORY»:
THE EXPERIENCE OF TRANSLATION AND COMMENT

The article presents the experience of translating and commenting of ancient texts. The research object is the well-known work of Lucian: «How to Write History». Justifying the importance of the subject for Ukrainian humanities and translation studies, the authors offer in the first part of the paper a brief overview of Ukrainian translations of works of ancient historiography, occasionally analyzing the scholarly apparatus and quality of historical and literary comments accompanying the editions of these texts.

The main part of the paper considers methodological approaches to commenting of ancient texts. Considering the specifics of ancient historiographical material the authors identify among these approaches two major ones. The first approach is defined by focusing on the reader. If we discuss the translation of ancient historiographical sources, the contemporary recipient of such literary material necessarily reckons with an audience of specialists, although differing in their particular levels of qualifications — ranging from a student to a professional scholar. Therefore, comments on such texts have to be specialized and not require explanations of various issues, rather, such that can be combined by the concept "loci communes". Respect for the reader and credibility in his educational background will restrain the commentator from making unnecessary interpretations relating to famous historical figures or mythological phenomena. However, focusing on the educated reader of translations involves a special thoughtful approach to the use of terms in literary texts. For historiographical works such kind of terms are titles of government officials, military officials, geographic names, terms for weapons and military fortifications. Because Lucian was a professional orator his approach to writing history was mainly rhetorical and he used terms from the scope of logic, rhetorics and poetics. The translation of such terms often require historical and philological investigation and therefore need historical and philological commentary.

Defining methodological approaches to the comments, authors consider another important aspect related to the explanation of Lotman's statement, that comment depends on the type of commented text. Lucian's writing has its own specific features, such as irony and parody, which is typical for the age of decline of antiquity in the late hellenistic period. In considering that fact the authors also share the opinion that the comment on such type of text should serve as an immediate solution to the problems of interpretation.

Moreover, a comment to an ancient text involves updating a possible dialogue with the ideas of the commented text. For those who are interested in the analysis of historiography as a cultural practice, Lucian's treatise is definitely an interesting and valuable resource. That is why the comment to his work should have two main emphases: to aim to place Lucian's work within the contemporary literary culture and to place it within the dominant contemporary trends in history as well.

Key words: history of Ukrainian translations of antique historiography, methodological approaches to comment on antique sources, antique historiography.